

Mihin yliopistokritiikki hävisi yliopistoista?

Monta yliopistoa. Yliopistojen historiassa ei ole koskaan vallinnut yksimielisyyttä yliopiston luonteesta, tehtävistä tai päämääristä. Ei ole ollut yhtä ja ainoaa ”yliopiston ideaa”. On esitetty monenlaisia näkemyksiä siitä, millaisia tehtäviä tai velvoitteita yliopistolla on yhteiskunnassa tai millaisia kriteerejä yliopistoissa tehtävälle tutkimukselle ja niissä annettavalle opetukselle tulisi asettaa tai kuinka autonomisia yliopistojen tulisi olla oman toimintansa määrittelyssä ja järjestämisessä. Yliopisto onkin *universitas* myös siksi, että on olemassa erilaisia näkemyksiä yliopiston yhteiskunnallisesta asemasta, tehtävistä ja tavoitteista. Erilaiset yliopistokäsitykset ja niihin perustuvat akateemisen toiminnan ”logiikat” näkyvät ja vaikuttavat samanaikaisesti paitsi yliopistossa instituutiona myös yksittäisen yliopistoyhteisön jäsenen elämässä. Näkemykset, joissa yliopistolle annetaan vain tietynlainen määritelmä – oli se sivistysyliopisto, tiedeyliopisto, innovaatioyliopisto – ovat ahtaita, rajaavia, autoritaarisiaakin. Siis olkoon yliopisto *moneus*, jossa kukin sen jäsen voi toteuttaa omaa kutsumustaan, omalla tavallaan oppia, sivistyä, tutkia, osallistua yliopistoyhteisön ja muun yhteis- ja ihmiskunnan elämään.

Yliopisto on taistelukenttä. Mutta yliopisto on myös yhteiskunnallisten kamppailujen taistelukenttä ja ulottuvuus. Yhteiskunta voima- ja valtasuhteineen ei ole yliopiston ulkopuolella vaan myös yliopistossa. Yliopistoa ja muita kasvatuksen ja koulutuksen apparatteja myös sovitetaan ja sopeutetaan muualla yhteiskunnassa toteutettaviin muutoksiin. Yliopistot ovat ideologisia apparatteja, joissa jotkut tavoitteet ja päämäärät ovat vaikuttavia totuuksia, ideologisia ”kutsuja” osallistua ja sopeutua tietynlaisiin tapoihin opiskella, opettaa, tutkia, organisoida, hallinnoida. Tällaiset ideologiset kutsut kohdistuvat myös niihin yliopistoyhteisön jäseniin, jotka haluavat ajatella ja toimia toisin, jotka asettavat yliopistolle ja itselleen toisenlaisia tehtäviä ja päämääriä kuin vallitsevassa ideologisessa käytännössä asetetaan ja toteutetaan.

Varsinkin 1800-luvun myötä kehittyvien tiedeyliopistojen ajoista lähtien on ollut nähtävissä jako toisaalta yhä tarkemmin rajatun erityistieteellisen tutkimuksen ja siihen perustuvan opetuksen sekä toisaalta laaja-alaisen sivistyksen ja intellektuaalisen yhteiskunnallisen vaikuttamisen pyrkimyksen välillä. Tieteiden välisen ja sisäisen työnjaon syvenemisen myötä tutkijan identiteetti on muodostunut yhä enemmän hänen tarkkaan rajatun *tutkimuskohteensa* mukaan (Lahtinen, Juntunen ja Poutanen 2019). Toisaalta yliopisto on ollut myös sivistysyliopisto, jossa tiede tarjoaa lähtökohdan ja aineksia kriittisten *näkökulmien* kehittelylle. Varsinkin humanististen ja yhteiskuntatieteiden tutkijat ovat olleet myös yhteiskunnan kehitykseen vaikuttavia kriittisiä intellektuelleja. Yliopistotutkijat ja -opiskelijat ovat olleet yhteiskunnallisen muutoksen etujoukkoa (1848, 1968, 1989).

Kriittisen intellektuellin identiteetin muodostumisen kannalta keskeinen tekijä on sellaisten kulmien kehittäminen, joita tutkija voi kohdistaa monenlaisiin kohteisiin, myös yliopistoon itseensä, ja joita hän voi esittää myös muille kuin oman alansa kollegoille. Erityis-

tieteilijä-spesialistin ja intellektuellin identiteetit eivät välttämättä ole toisiaan poissulkevia. Suomalaisesta esimerkistä käy esimerkiksi filosofi Georg Henrik von Wright, joka oli kansainvälisesti tunnustettu analyttisen filosofian tutkija sekä suomalaisessa ja ruotsalaisessa yhteiskunnassa esseidensä ja esitelmiensä kautta vaikuttava kriittinen intellektuelli.

Kun jokin ”yliopiston idea” nousee hallitsevaan asemaan, tästä seuraa myös toisenlaisten ideoiden syrjäyttämistä, poissulkemista, mitätöimistä, vähättelemistä. Mitä hallitsemamman aseman jokin käsitys yliopistosta saa sitä enemmän myös toisinajattelijoiden on alistuttava vallitsevaa ”yliopiston ideaa” toteuttaville uusille käytännöille. Alistaminen on myös itsealvistusta. Toimeentulon huolen painamat ja keskinäisen kilpailun vastakkain asettamat tutkijat, tutkimusryhmät ja kokonaiset oppiaineet ja tiedekunnat yrittävät sopeutua vallitsevien käsitysten mukaisiin vaatimuksiin. Muuten uhkaa perikato. Keskihakuiset voimat pakottavat yhä useammat omaksumaan vallitsevat käsitykset ja toimintatavat selviytyäkseen akateemisen olemassaolon kamppailussa. Tutkijan on keskityttävä siihen, mitä ”kannattaa” tutkia; hänen on tingittävä omista päämääristään ja kiinnostuksen kohteistaan, mikäli ne ovat ristiriidassa ajan vaikuttavien totuuksien kanssa. Huoli ja pelko omasta tulevaisuudesta tukahduttaa tehokkaasti vastarinnan ja kritiikin.

Kielikysymys. Kuten kaikki tietävät, suomalaisten yliopistojen opetus- ja tutkimustehtävien täytössä ja rahoituspäätöksissä painotetaan yhä enemmän ja yksipuolisemmin ulkomaisissa vertaisarvioituissa julkaisuissa (varsinkin JUFO 3) julkaistuja artikkeleita. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että toimea tai rahoitusta hakevan tutkijan on käytettävä kaikki liikenevä aikansa englanninkielisten artikkeleiden kirjoittamiseen ulkomaisiin ”huippujulkaisuihin”. Tietenkin on myös intellektuaalisesti palkitsevaa saada tutkimustensa tulokset esille arvostetuissa julkaisuissa kielellä, jota muutkin kuin kotimaiset kollegat ymmärtävät. Eläköön ja kehityköön tämä kansallisvaltioiden rajat ylittävä vanha yliopistotutkimuksen pyrkimys!

Ongelma ei tietenkään ole ulkomailla julkaiseminen sinänsä, vaan sen määrittelemisen tutkijan ja tutkimuksen pätevyuden *ainoaksi* kriteeriksi. ”Rationaalisesti” ajatteleva tutkija katsookin tällöin, ettei hänen kannata käyttää aikaansa muuhun, kuten kriittisenä intellektuellina toimimiseen kirjoittamalla, puhumalla ja esiintymällä muillekin kuin oman alansa spesialisteille. Jos tutkija esiintyykin kotimaisessa julkisuudessa, hän omaksuu siinä hänelle varatun ”tutkijan” tai ”asiantuntijan” roolin samoin kuin joku toinen asettuu ”poliitikon”, ”viranomaisen”, ”toimitajan”, ”kansalaisen” tai vaikka ”maahanmuuttajan” rooliin. Tällaisen itsestään selvänä otetun roolijaon puitteissa toimiva tutkija ei ole kriittinen intellektuelli, joka pyrki yhdessä muiden aikaistensa kanssa vaikuttamaan yhteiskunnallisen kehityksen suuntaan ja myös murtamaan vallitsevia asetelmia. Intellektuaalinen vaikuttaminen ei tietenkään ole kenenkään velvollisuus, saati kaikkien tavoittelema asia. Mutta sen pitäisi olla mahdollista sellaiselle tutkijalle, joka halua osallistua yhteiskunnallisiin kamppailuihin ja hakeutua vuorovaikutukseen ”tavallisten ihmisten” kanssa. Tämä edellyttää, että tutkijalla on aikaa ja uskallusta kirjoittaa ja muuten esiintyä kotimaisilla kielillä. Että hän voi harjaantua kirjoittamaan, puhumaan ja esiintymään niin, että hän tulee ymmärretyksi muidenkin kuin oman alansa kollegoiden keskuudessa. Ja että hän voi halutessaan valita julkaisuidensa *keskeiseksi* kohdeyleisöksi ne ihmisryhmät, joiden kanssa hän yhteiskunnallisen vaikuttamisen pyrkimyksissään solidarisoituu tai jotka ovat hänen kritiikkinsä kohteena.

Yhteiskuntatieteissäkin yhä yksipuolisemmin hallitseva ulkomailla julkaisemisen pakko vetää tutkijat syrjään oman yhteiskuntansa julkisuudesta ja myös *depolitisoi* nämä. Tätä voidaan oikeuttaa sillä, että ”politiikka” tulee jättää poliittisten päättäjille tutkijan ”riippumattomuuden” ja ”puolueettomuuden” nimissä. Mutta depolitisointi on itsessään poliittista. Toisaalta on väärin väittää, että tutkimuksen ”poliittisuus” automaattisesti merkitsisi tieteellisyyden periaatteista luopumista tai tieteen alistamista politiikalle. Todellinen poliittinen ongelma on myös se, että yhä harvemmat tutkijat osaavat, haluavat, uskaltavat toimia kriittisinä intellektuelleina. Toisin sanoen yhä useammat tutkijat sopeutuvat yhteiskunnan vallitseviin voima- ja valtasuhteisiin siinä vaikuttavine roolijakoineen. Poliittista on myös se, että pelkästään ulkomailla julkaisemista arvostavalla ideologisella käytännöllä on pakottavaa valtaa myös niihin tutkijoihin, jotka haluaisivat jopa keskittyä kotimaisilla kielillä julkaisemiseen. Ympäri maailman havaittavissa oleva opetuksen ja tutkimuksen englanninkielistyminen ei sekään ole epäpoliittinen tosiasia.

Moni tutkija joutuu ”oman etunsa” turvaamiseksi sopeutumaan sellaisiin yliopistollisiin käytäntöihin, joita hän vastustaa. Suomessa ja monessa muussa maassa tämä on tarkoittanut sopeutumista mitattavissa olevaa ”tuottavuutta”, ”tehokkuutta” ja ”kilpailukykyisyyttä” korostavan uusliberaalin kapitalismin aikakauden yliopistouudistuksiin, joita on toteutettu elinkeinoelämän, sitä lähellä olevien poliittisten ryhmittymien sekä näitä tukevien tai ainakin myötäilevien yliopistoyhteisön omien jäsenten johdolla. Uudistusten toteuttamiseksi yliopistojen johtotehtäviin rekrytoidaan liike-elämän periaatteita toteuttavia managereja ja yliopistojen johtoelimiin ”ulkopuolisia”, joiden tehtävänä on varmistaa koulutuksen ja tutkimuksen sopeuttaminen uusliberalistisen kapitalismin vaatimuksiin. Kriittinen intellektuaalisuus tai monipuolinen sivistyneisyys sopivat huonosti yhteen tällaisten sopeuttamispyrkimysten kanssa. Erityisen huonosti nykyiseen yliopistoon sopii sellainen tutkija, joka myös tutkimuksen keinoin politisoisi ja politisoinnillaan kyseenalaistaisi itse yliopistossa vallitsevia voima- ja valtasuhteita sekä osoittaisi niiden yhteydet muuhun yhteiskunnalliseen kehitykseen. Yliopistokritiikki yhteiskuntakritiikkinä tai yhteiskuntakritiikki yliopistokritiikkinä on sangen harvinaista.

Yliopistokritiikki ja politiikan tutkimus. Poliitiikan tutkimuksen kohteena on tietenkin ’politiikka’ ja ’poliittinen’. Poliitikaksi määritellyn sektorin (edustuksellisen demokratian instituutiot ja vaalijärjestelmät) tutkimisen lisäksi politiikan tutkija voi ”politisoida” muuta inhimillistä todellisuutta tutkimalla kriittisesti siinä vallitsevia vaikuttavia totuuksia ja ideologisia käytäntöjä niihin kytkeytyvine yhteiskunnallisine voima- ja valtasuhteineen. Myös yliopisto on mahdollista politisoida. Tätä ei juuri tapahdu. Paljon tavallisempaa on, että politiikan tutkijakin toimii omassa yliopistoyhteisössään sen vallitsevan käsityksen pohjalta, että ”politiikka” on poliitikojen ja muiden päättäjien (kuten yliopistojen johdon) asia. Näiden tehtävä on taata tutkimuksen ja opetuksen yleiset edellytykset. Viimeaikaisten kyselyjen mukaan yliopiston henkilöstön keskuudessa esiintyy laajalle levinnyttä tyytymättömyyttä yliopistouudistuksia ja niiden käytännön toteutusta kohtaan. Vastarinta on kuitenkin laimeaa, yliopistoon ja sen johtoon kohdistuva kriittinen tutkimus on vähäistä (ks. kuitenkin Kuusela ym. 2019). Ja tietenkin on myös niin, että osa yliopistoyhteisön jäsenistä, tieteenaloista ja tiedekunnista hyötyy tehdyistä uudistuksista. Siellä missä on häviäjiä, on myös voittajia.

Yhteiskuntatieteellinen tutkimus, joka kohdistuisi yliopistoon, pyrkisi ”politisoimaan” vallitsevat käsitykset yliopistosta ja joka aktiivisesti tuotaisiin mukaan yliopistoista käytäviin

kamppailuihin, on tutkijalle paljon riskialttiimpi valinta kuin keskittyminen johonkin ”etäisempään” aiheeseen. Yhteiskuntatietelijöidenkin suuri enemmistö on vetäytynyt tutkijankammioihinsa kirjoittamaan saman alan muille asiantuntijoille. Välillä on toki pakko osallistua sen yliopiston managerijohdon asettaman kehittämis- tai muun työryhmän kokoukseen, jonka jäseneksi on jostakin syystä ”osallistettu”. Toisinaan on uhrattava kallista aikaansa jonkin asiantuntijatehtävän hoitamiseen. Sen, jota tällainen akateeminen elämä ei tyydytä, on mietittävä muita vaihtoehtoja. Ehkä olisi kuitenkin syytä miettiä myös tutkimustyöhön perustuvan vastarinnan mahdollisuuksia yliopistossa.

MIKKO LAHTINEN

Ps. Ota yhteyttä *Politiikka*-lehden toimitukseen, jos kaikesta huolimatta olet kiinnostunut ja ehdiväinen osallistumaan yliopistokriittisen teemanumeron toteuttamiseen. Siinä voisimme näyttää toteen, miten politiikan tutkijat *politisoivat* yliopiston.

* * *

Tässä numerossa käsitellään myös suomalaisen politiikan tutkimuksen ydinkysymyksiä useasta näkökulmasta. Ilkka Koirasen, Aki Koivulan, Rauli Mickelssonin ja Arttu Saarisen artikkeli perehtyy suomalaisen puoluepolitiikan kovaan ytimeen vertaillen miten Suomen sosiaalidemokraattisen puolueen ja Vihreän liiton puoluekokoukset hahmottavat puolueensa asemoitumisen politiikan kentälle. Puoluekokousedustajat toimivat kriittisessä asemassa yhtäältä suhteessa puolueen jäseniin ja toisaalta puolueen poliittisten tavoitteiden ja strategioiden osalta. Artikkelin osoittaa, että perinteisenä intressipuolueena profiloituneen SDP:n kokousedustajat ovat vihreitä kokeneempia ja laajemmin verkostoituneita. Siten SDP toimii puolueena enemmän poliittisen eliitin varassa kuin vihreät, joskin vihreiden edustajistossa korostuu taas koko puoluetta sävyttävä akateeminen tausta. Vaikuttaa kuitenkin selvältä, että formaali puoluekokous joutuu muuttamaan aikojen mukana, kun huomioidaan puolueiden laskevat jäsenmäärät. Uudet, osallistavammat ja avoimemmat käytännöt ovat todennäköisesti edessä myös perinteisimmässä puolueissa.

* * *

Sauli Havu käsittelee artikkelissaan Hannah Arendtin ajattelussa esiintyviä antidemokraattisia elementtejä. Havu esittää, että Arendt toistuvasti katsoo sorrettujen ryhmien olevan kelpaamattomia politiikkaan – heidät voidaan rajata oikeutetusti politiikan ulkopuolelle. Etuoikeutetuilla ryhmillä tulkitaan herkästi olevan suurempi kompetenssi vastuulliseen ja vaikuttavaan politiikkaan, kun taas sorretuilta ryhmiltä, joille sosiaalisiiin epäkohtiin puuttuminen on välttämätöntä, se puuttuu. Ajatus on varsin konservatiivinen, mutta ei mitenkään harvinainen tänäkään päivänä.

* * *

Numerossa julkaistaan myös Maria Bäckin, Henrik Serup Christensenin, Katariina Kulhan, Mikko Leinon, Maija Setälän, Kim Strandbergin ja Mari Taskisen artikkeli koskien kuntaliitoskysymyksen käsittelyä Mustasaaren kansalaisraadissa. Kansalaisraati toimi kunnallisen neuvoo-antavan kansanäänestyksen valmistelevana elimenä: kaksikielinen raati puntaroi kuntaliitoskysymystä neljän päivän ajan sekä laati julkilausuman, joka sisälsi aiheen kannalta tärkeimmät tosiasiat sekä tärkeimmät perustelut kuntaliitoksen puolesta ja sitä vastaan. Tarkoituksena oli lisätä päätöksenteon osallistavuutta, vaikuttavuutta ja tietoperusteisuutta, sekä tätä kautta parantaa deliberaation edellytyksiä. Etenkin raatilaisten tiedot kuntaliitoksen yksityiskohdista karttuivat selvästi, minkä lisäksi suurin osa ilmoitti usein puntaroineensa omista näkemyksistään poikkeavia mielipiteitä huolellisesti. Tulokset ovat samansuuntaisia aiemman kansalaisraateja koskevan tutkimuksen kanssa, jonka mukaan kansalaisraatien tuottama informaatio voi lisätä äänestäjien tietotasoa ja ymmärrystä kansanäänestysten yhteydessä. Artikkelin analyysin perusteella tämän tyyppisiä kansalaisraateja voitaisiin käyttää apuna harkittujen äänestyspäätösten teossa myös Suomessa.

* * *

Numeron 4/2019 sisältöä täydentää myös kolme keskustelupuheenvuoroa, joista kaksi pohjaavat luentoihin. Henri Vogtin kirjoitus tarkastelee Euroopan unionia pitkäjänteisen politiikan tekijänä. Poliittisen päätöksentekijän horisontit vaihtelevat usein pitkän ja lyhyen välillä, eikä näiden tasapainottaminen tavalla, joka olisi samalla sekä poliittisesti mutkatonta että oikeudenmukaista, ole kovin helppoa. Vogtin luento pohjaa PALO-tutkimushankkeen puitteissa järjestetyt Studia Generalia -luentosarjan luento.

Tiina Rättilä kirjoittaa yhdessä Jarmo Rinteen, Mari Kettusen, Iina Karastin, Jirka Vierimaan, Hanna Kososen ja Roosa Tuukkasen kanssa nuorten kuulumisen rakentumisesta käyttäen esi-merkkinään YouTubeen ladattua tietyn ”tubettajan” materiaalia. Millaiseen refleksiiviseen politiikkaan sosiaalinen media kutsuu yleisönsä osallistumaan? Keskustelupuheenvuoron tulosten perusteella sosiaalisella medialla on merkitystä nuorten elämälle paikkana, jossa hengailaan, viihdytään, käydään yhteiskunnallista keskustelua, verkostoidutaan ja rakennetaan sosiaalisia suhteita. Nuorten tavat linkittyä ja toimia somessa eivät kuitenkaan muistuta perinteisiä yhteisöjä ja kollektiiveja, vaan niitä voidaan luonnehtia pikemminkin parveilun ja uusheimon käsitteillä.

Kolmas keskustelupuheenvuoro on YTT Matti Pesun väitöstilaisuudessaan 4.10.2019 pitämä lektio. Pesu käsittelee väitöskirjassaan Suomen ulkopoliittisen päätöksentekoeeliitin maailmankuvia sekä näiden vaikutusta Suomen ulkopoliittikan muutokseen erityisesti kylmän sodan päätymisestä seuranneella murroskaudella. Kylmän sodan päättyminen avasi Suomessa tien uudelle ulkopoliittikkaa ohjaavalle maailmankuvalle, integrationismille, mikä kuitenkin kantoi mukanaan kylmän sodan ajalta perityn tavan tarkastella maailmaa geopolitiittisen realismin linssien läpi. Samalla kun Suomen kansainvälisen aseman vakiintuminen läntisessä viiteryhmässä van- kistui, alkoi myös Suomen ulkopoliittinen keskusteluilmapiiri avautumaan. Lektionsa lopuksi Pesu kiinnittääkin vielä huomiota Suomen ulkopoliittikkaa analysoivan tutkimusyhteisön yhteiskunnalliseen tehtävään.

* * *

Politiikka-lehden numerossa 4/2019 julkaistaan myös kaksi kirja-arviota. Pertti Ahonen arvioi Esko Riepulán, Jukka Kultalahden ja Teuvo Pohjolaísen teoksen *Kenellä valta valtiossa: Kuningaiden ja säätyjen vallasta kansan valtaan, Perustuslakiemme pitkä kaari* (2019: Vastapaino). Arviossaan Ahonen huomauttaa, että kirjan julkaisu juuri vuonna 2019 osuu tuskin sattumalta ensimmäisen itsenäiselle Suomelle laaditun perustuslaintasoisen säädöskokonaisuuden, eli vuoden 1919 hallitusmuodon säätämisen satavuotisjuhlaan. Ahosen mielestä mittava teos sisältää runsaasti tietoa, ja on siten erinomaisen tervetullut avaus Suomen nykyisin voimassa olevaan perustuslainsäädäntöön, mutta on myös hieman epätasainen yksityiskohtien ja yleistason välillä.

Otto Kyyrösen kirjoittama kirja-arvio käsittelee politiikantutkija Michael Freedenin suomennettua teosta *Mitä on ideologia?* (2019: niin & näin). Freedenin teos ei pyri vähempään kuin tiivistämään ideologian käsitteen historia ja teoretisointi vain reiluun 150 sivuun. Kyyrösen toteaa, että Freedenin tavoite on tarjota erityisesti politiikan tutkimuksen opiskelijoille lähtökohta, josta ideologioita voisi lähestyä. Kyyrösen mukaan kirjan keskeinen ongelma on se, että ideologiateorioiden kehityksen kannalta aivan olennaisista Marxin ideologioita koskevista näkemyksistä esitetään perin ongelmallinen yksioikoinen tulkinta.

LÄHTEET

- Kuusela, Hanna, Harju, Auli, Kaleva, Veera, Poutanen, Mikko, Raipola, Juha, Tervasmäki, Tuomas, ja Tomperi Tuukka. 2019. *Kenen yliopisto? Tampereen yliopiston henkilöstön näkemyksiä yliopistojen johtamisjärjestelmistä ja itsehallinnosta*. Tampereen yliopisto: COMET – Journalismin, viestinnän ja median tutkimuskeskus. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-1233-6>, viitattu 3.12.2019.
- Lahtinen, Mikko, Juntunen, Tapio ja Poutanen Mikko. 2019. Muuttuva yliopisto. *Politiikka* 61:2, 99–102.